

บทความเรื่อง “บทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย :
หมวด ๓ สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย”

บุญสงค์ ทองอินทร์^๑

หมวด ๓ สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยนั้น เป็นหมวดที่กำหนดขึ้นเพื่อรับรอง ปกป้อง และคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ซึ่งถือเป็นเจตนารมณ์สำคัญประการหนึ่งของรัฐธรรมนูญ โดยได้กำหนดไว้ให้ชัดเจนและครอบคลุมอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น และถือว่า การมีสิทธิเสรีภาพเป็นหลัก การจำกัดตัดสิทธิเสรีภาพเป็นข้อยกเว้น แต่การใช้สิทธิเสรีภาพดังกล่าวต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เพื่อคุ้มครองส่วนรวมได้กำหนดสาระสำคัญ^๒ โดยสรุปดังนี้

๑. เปลี่ยนวิธีการรับรองและคุ้มครองใหม่ จากเดิมที่รับรองและคุ้มครองเฉพาะสิทธิและเสรีภาพเฉพาะที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเท่านั้น โดยกำหนดเป็นว่า นอกจากสิทธิและเสรีภาพสำคัญ ๆ ที่มีบทบัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มีได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมาย บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะทำได้และได้รับการคุ้มครอง ตามแนวมาตรา ๕ ของคำประกาศสิทธิมนุษยชนของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเอกสารแนบท้ายรัฐธรรมนูญและถือเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญฝรั่งเศส (มาตรา ๒๕)

๒. กำหนดหลักเกณฑ์การใช้สิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลให้ชัดเจนว่า การใช้สิทธิหรือเสรีภาพต้อง (๑) ไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ (๒) ไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและประชาชน และ (๓) ไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น (มาตรา ๒๕ วรรคหนึ่ง)

๓. กำหนดให้รัฐจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของประชาชนได้เฉพาะกรณีที่กฎหมายบัญญัติไว้เท่านั้น และกฎหมายที่จะตราขึ้นต้องจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลนั้น ถ้ารัฐธรรมนูญกำหนดเงื่อนไขไว้เป็นการเฉพาะ ก็ต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดเท่านั้น แต่ถ้ารัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนด เงื่อนไขไว้กฎหมายนั้นต้อง (๑) ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ และ (๒) จะกระทบกระเทือนต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ (มาตรา ๒๖)

๔. สำหรับหลักการตรากฎหมายนั้น กำหนดให้กฎหมายต้องมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป ไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งหรือแก่บุคคลใด บุคคลหนึ่งเป็นการเจาะจง และต้องระบุเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ด้วย (มาตรา ๒๖)

๕. ประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามที่ได้รับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ประเทศไทยเป็นภาคี

^๑น.บ.(มร.) น.ม. (มสธ.) เนติบัณฑิตไทย,ผู้บังคับบัญชาในกลุ่มงานพัฒนากฎหมาย สำนักกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

^๒คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ, “คำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เล่ม ๑”, สืบค้นเมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๖๓, จาก http://cdc.parliament.go.th/draftconstitution2/ewt_dl_link.php?nid=440&filename=index.

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญในหมวดนี้ ยังกำหนดสิทธิเสรีภาพในประเด็นเฉพาะแต่ละเรื่อง ได้แก่

๑. **สิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย** กำหนดหลักการห้ามจับและคุมขังบุคคลโดยไม่มีคำสั่งหรือหมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ และห้ามค้นตัวบุคคลหรือการกระทำใดอันกระทบกระเทือนต่อสิทธิหรือเสรีภาพในชีวิตหรือร่างกาย เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมายบัญญัติ รวมทั้งห้ามทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรมด้วย (มาตรา ๒๘) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อเป็นการรับรองและกำหนดหลักประกันในเรื่องสิทธิ เสรีภาพในชีวิตและร่างกายของบุคคล^๓

๒. **สิทธิในกระบวนการยุติธรรม** กำหนดให้บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนักกว่าโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้ และในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้ รวมทั้งการควบคุมหรือคุมขังผู้ต้องหาหรือจำเลยให้กระทำได้เพียงเท่าที่จำเป็น เพื่อป้องกันมิให้มีการหลบหนี และจะบังคับให้บุคคลให้การเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเองมิได้ ตลอดจนคำขอประกันผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาต้องได้รับการพิจารณาและจะเรียกหลักประกันจนเกินควรแก่กรณีมิได้ การไม่ให้ประกันต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา ๒๙) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อเป็นหลักประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา^๔

๓. **ห้ามเกณฑ์แรงงาน** เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติสาธารณะ หรือในขณะที่มีการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินหรือประกาศใช้กฎอัยการศึก หรือในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะสงครามหรือการรบ (มาตรา ๓๐) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อกำหนดห้ามมิให้รัฐเกณฑ์แรงงาน เว้นแต่เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด^๕

๔. **เสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาและการปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตน** แต่ต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของปวงชนชาวไทยไม่เป็นอันตรายต่อความปลอดภัยของรัฐ และไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (มาตรา ๓๑) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อรับรองเสรีภาพของบุคคลในการถือศาสนา แต่ต้องไม่ขัดต่อกฎหมาย^๖

๕. **สิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัว เกียรติยศ ชื่อเสียง และครอบครัว** ห้ามการกระทำอันเป็นการละเมิดหรือกระทบต่อสิทธิของบุคคลหรือการนำข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้ประโยชน์ไม่ว่าในทางใด ๆ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพียงเท่าที่จำเป็นเพื่อประโยชน์สาธารณะ (มาตรา ๓๒) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิความเป็นส่วนตัวเกียรติยศ ชื่อเสียง และครอบครัวพร้อมทั้งกำหนดเงื่อนไขที่เป็นข้อยกเว้น^๗

๖. **เสรีภาพในเคหสถาน** ห้ามเข้าไปในเคหสถานโดยปราศจากความยินยอมของผู้ครอบครอง หรือการค้นเคหสถานหรือที่รโหฐาน เว้นแต่มีคำสั่งหรือหมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา ๓๓) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองเสรีภาพในเคหสถานของ

^๓เพ็ญอ้วง, หน้า ๔๓.

^๔เพ็ญอ้วง, หน้า ๔๔.

^๕เพ็ญอ้วง, หน้า ๔๕.

^๖เพ็ญอ้วง, หน้า ๔๖.

^๗เพ็ญอ้วง, หน้า ๔๗.

บุคคล พร้อมทั้งกำหนดเงื่อนไขที่เป็นข้อยกเว้น^๘

๗. **เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น** ห้ามจำกัดเสรีภาพดังกล่าว เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ เพื่อคุ้มครองสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันสุขภาพของประชาชน และเสรีภาพทางวิชาการย่อมได้รับความคุ้มครอง แต่การใช้เสรีภาพนั้นต้องไม่ขัดต่อหน้าที่ของปวงชนชาวไทยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และต้องเคารพและไม่ปิดกั้นความเห็นต่างของบุคคลอื่น (มาตรา ๓๔) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นโดยวิธีการใด ๆ ของบุคคล และเสรีภาพทางวิชาการ พร้อมทั้งกำหนดเงื่อนไขที่เป็นข้อยกเว้น^๙

๘. **เสรีภาพในการเสนอข่าวสารหรือการแสดงความคิดเห็นตามจริยธรรมแห่งวิชาชีพสื่อมวลชน** ห้ามสั่งปิดกิจการหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นเพื่อลิดรอนเสรีภาพ และห้ามนำข่าวสารหรือข้อความใด ๆ ที่ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อมวลชนจัดทำขึ้นไปให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนนำไปโฆษณาในหนังสือพิมพ์หรือสื่อใด ๆ เว้นแต่จะกระทำในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะสงคราม นอกจากนี้ ยังกำหนดความเป็นเจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นต้องเป็นบุคคลสัญชาติไทย รวมทั้งห้ามให้เงินหรือทรัพย์สินอื่นเพื่ออุดหนุนกิจการหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นของเอกชน แต่หน่วยงานของรัฐที่ใช้จ่ายเงินหรือทรัพย์สินให้สื่อมวลชนไม่ว่าเพื่อประโยชน์ในการโฆษณาหรือประชาสัมพันธ์ หรือเพื่อการอื่นใดในทำนองเดียวกันต้องเปิดเผยรายละเอียดให้คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินทราบตามระยะเวลาที่กำหนดและประกาศให้ประชาชนทราบด้วย ส่วนเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งปฏิบัติหน้าที่สื่อมวลชนย่อมมีเสรีภาพเช่นเดียวกับสื่อมวลชนทั่วไป แต่ให้คำนึงถึงวัตถุประสงค์และภารกิจของหน่วยงานที่ตนสังกัดอยู่ด้วย (มาตรา ๓๕) โดยรัฐธรรมนูญมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองเสรีภาพในการเสนอข่าวสารหรือการแสดงความคิดเห็นของสื่อมวลชน และป้องกันการถูกแทรกแซงหรือครอบงำจากต่างชาติ รวมทั้งเพื่อป้องกันมิให้รัฐเข้ามาให้เงินหรือทรัพย์สินอื่นเพื่ออุดหนุนกิจการหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นของเอกชน ทั้งนี้ ได้รับรองเสรีภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งปฏิบัติหน้าที่สื่อมวลชนว่ามีเสรีภาพดังเช่นสื่อมวลชนอื่น แต่ในการปฏิบัติงานต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์และภารกิจของหน่วยงานที่ตนสังกัดด้วย^{๑๐}

๙. **เสรีภาพในการติดต่อสื่อสารถึงกันไม่ว่าในทางใด ๆ** ห้ามตรวจ กัก หรือเปิดเผยข้อมูลที่บุคคลสื่อสารถึงกัน รวมทั้งการกระทำด้วยประการใด ๆ เพื่อให้ล่วงรู้หรือได้มาซึ่งข้อมูลที่บุคคลสื่อสารถึงกัน เว้นแต่มีคำสั่งหรือหมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา ๓๖) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองเสรีภาพของบุคคลในการติดต่อสื่อสารถึงกัน โดยมีข้อยกเว้นในกรณีที่มีคำสั่งหรือหมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ^{๑๑}

๑๐. **สิทธิในทรัพย์สินและการสืบมรดก** โดยขอบเขตแห่งสิทธิและการจำกัดสิทธิให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ และการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อการตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ (มาตรา ๓๗) โดยมาตรานี้มี

^๘เพ็ญอ่าง, หน้า ๔๘.

^๙เพ็ญอ่าง, หน้า ๔๙.

^{๑๐}เพ็ญอ่าง, หน้า ๕๑.

^{๑๑}เพ็ญอ่าง, หน้า ๕๓.

ความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สิน และการสืบทอดก รวมทั้งกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไข ในการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ และค่าทดแทน^{๑๒}

๑๑. **เสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่** ห้ามจำกัดเสรีภาพในการเดินทาง และการเลือกถิ่นที่อยู่ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อความมั่นคง ของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือสวัสดิภาพของประชาชน หรือการผังเมือง หรือเพื่อรักษาสถานภาพ ของครอบครัว หรือเพื่อสวัสดิภาพของผู้เยาว์ (มาตรา ๓๘) และห้ามเนรเทศบุคคลสัญชาติไทยออกนอก ราชอาณาจักร หรือห้ามมิให้ผู้มีสัญชาติไทยเข้ามาในราชอาณาจักร การถอนสัญชาติของบุคคลซึ่งมี สัญชาติไทยโดยการเกิด (มาตรา ๓๙) โดยในมาตรา ๓๘ มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองเสรีภาพ ในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่ พร้อมทั้งกำหนดเงื่อนไขที่เป็นข้อยกเว้น^{๑๓} และมาตรา ๓๙ มีความมุ่งหมายเพื่อกำหนดห้ามการเนรเทศ การห้ามเข้าประเทศและการถอนสัญชาติของบุคคลสัญชาติไทย^{๑๔}

๑๒. **เสรีภาพในการประกอบอาชีพ** ห้ามจำกัดเสรีภาพในการประกอบอาชีพ เว้นแต่ โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อรักษาความมั่นคงหรือเศรษฐกิจของประเทศ การแข่งขันอย่างเป็นธรรม การป้องกันหรือขจัดการกีดกันหรือการผูกขาด การคุ้มครองผู้บริโภค การจัด ระเบียบการประกอบอาชีพเพื่งเท่าที่จำเป็น หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างอื่น การตรากฎหมาย เพื่อจัดระเบียบการประกอบอาชีพดังกล่าว ต้องไม่มีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติหรือก้าวก่ายการจัด การศึกษาของสถาบันการศึกษา (มาตรา ๔๐) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองเสรีภาพในการประกอบ อาชีพ พร้อมทั้งกำหนดเงื่อนไข ในการจำกัดเสรีภาพว่าต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะ และกำหนดขอบเขต ของการตรากฎหมายจัดระเบียบการประกอบอาชีพมิให้เป็นการก้าวก่ายการจัดการศึกษา^{๑๕}

๑๓. **สิทธิของบุคคลและชุมชน** บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

(๑) ได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานของ รัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ

(๒) เสนอเรื่องราวร้องทุกข์ต่อหน่วยงานของรัฐและได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดย รวดเร็ว

(๓) ฟ้องหน่วยงานของรัฐให้รับผิดชอบเนื่องจากการกระทำหรือการละเว้นการกระทำของ ข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานของรัฐ (มาตรา ๔๑)

(๔) อนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีต ประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ

(๕) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(๖) เข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อ ประชาชนหรือชุมชน หรืองดเว้นการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของ ประชาชนหรือชุมชนและได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณา ข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(๗) จัดให้มีระบบสวัสดิการของชุมชน

^{๑๒}เพ็ญอ่าง, หน้า ๕๔.

^{๑๓}เพ็ญอ่าง, หน้า ๕๖.

^{๑๔}เพ็ญอ่าง, หน้า ๕๗.

^{๑๕}เพ็ญอ่าง, หน้า ๕๘.

โดยสิทธิของบุคคลและชุมชนตาม (๔) – (๖) หมายความว่ารวมถึงสิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการดังกล่าวด้วย (มาตรา ๔๓) โดยมาตรา ๔๑ มีความมุ่งหมายเพื่อกำหนดสิทธิของบุคคลและชุมชนในการเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะของรัฐ การร้องทุกข์และการฟ้องหน่วยงานของรัฐให้รับผิดชอบเนื่องจากการกระทำหรือละเว้นการกระทำ^{๑๖} และมาตรา ๔๓ มีความมุ่งหมายเพื่อรับรองสิทธิของบุคคลและสิทธิของชุมชนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณี รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ^{๑๗}

๑๔. เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหกรณ์ สหภาพ องค์กร ชุมชน หรือหมู่คณะอื่น ห้ามจำกัดเสรีภาพดังกล่าว เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อการป้องกันหรือจัดการกีดกันหรือการผูกขาด (มาตรา ๔๒) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อรับรองหลักประกันเสรีภาพของบุคคลในการรวมตัวกัน การจะจำกัดเสรีภาพในเรื่องนี้ต้องตราเป็นกฎหมายและอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่รัฐธรรมนูญกำหนดเท่านั้น^{๑๘}

๑๕. เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ ห้ามจำกัดเสรีภาพดังกล่าว เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยสาธารณะ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อคุ้มครองสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น (มาตรา ๔๔) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองเสรีภาพของประชาชนในการชุมนุม ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนด^{๑๙}

๑๖. เสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมือง บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมืองตามวิถีทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามที่กฎหมายบัญญัติ โดยกฎหมายฉบับนี้อย่างน้อยต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริหารพรรคการเมืองซึ่งต้องกำหนดให้เป็นไปโดยเปิดเผยและตรวจสอบได้ เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในการกำหนดนโยบายและการส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง และกำหนดมาตรการให้สามารถดำเนินการโดยอิสระไม่ถูกครอบงำหรือชี้นำโดยบุคคลซึ่งมิได้เป็นสมาชิกของพรรคการเมืองนั้น รวมทั้งมาตรการกำกับดูแลมิให้สมาชิกของพรรคการเมืองกระทำการอันเป็นการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้ง (มาตรา ๔๕) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองเสรีภาพของประชาชนในการจัดตั้งพรรคการเมือง และกำหนดแนวทางในการบริหารพรรคการเมืองให้อยู่ภายใต้การมีส่วนร่วมของประชาชน^{๒๐}

๑๗. สิทธิของผู้บริโภค สิทธิของผู้บริภคย่อมได้รับความคุ้มครอง บุคคลย่อมมีสิทธิรวมกันจัดตั้งองค์กรของผู้บริโภคเพื่อคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิของผู้บริโภค โดยองค์กรของผู้บริภคดังกล่าวมีสิทธิรวมกันจัดตั้งเป็นองค์กรที่มีความเป็นอิสระเพื่อให้เกิดพลังในการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิของผู้บริโภคโดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ทั้งนี้ หลักเกณฑ์และวิธีการจัดตั้งอำนาจในการเป็นตัวแทนของผู้บริโภค และการสนับสนุนด้านการเงินจากรัฐ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา ๔๖) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภค และสิทธิในการรวมกันจัดตั้งองค์กรของผู้บริโภค

^{๑๖} เฟิงอ้วง, หน้า ๕๘.

^{๑๗} เฟิงอ้วง, หน้า ๖๒.

^{๑๘} เฟิงอ้วง, หน้า ๖๑.

^{๑๙} เฟิงอ้วง, หน้า ๖๔.

^{๒๐} เฟิงอ้วง, หน้า ๖๕.

และสิทธิขององค์กรของผู้บริโภคที่จะรวมตัวกันจัดตั้งเป็นองค์กรที่มีความเป็นอิสระเพื่อให้เกิดพลังในการคุ้มครองผู้บริโภค^{๒๑}

๑๘. **สิทธิได้รับการบริการสาธารณสุขของรัฐ** กำหนดให้บุคคลผู้ยากไร้ย่อมมีสิทธิได้รับการบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายตามที่กฎหมายบัญญัติ และบุคคลย่อมมีสิทธิได้รับการป้องกันและขจัดโรคติดต่ออันตรายจากรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย (มาตรา ๔๗) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการบริการสาธารณสุขของรัฐ และได้รับการป้องกันและขจัดโรคติดต่ออันตรายจากรัฐ และคุ้มครองคนยากไร้ที่จะได้รับการบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย^{๒๒}

๑๙. **สิทธิของมารดาในช่วงระหว่างก่อนและหลังการคลอดบุตร** ย่อมได้รับความคุ้มครองและช่วยเหลือตามที่กฎหมายบัญญัติ และบุคคลซึ่งมีอายุเกิน ๖๐ ปีและไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ และบุคคลผู้ยากไร้ย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา ๔๘) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อเป็นหลักประกันในการคุ้มครองสิทธิของมารดา และผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้เพียงพอ และบุคคลผู้ยากไร้ ที่จะได้รับการช่วยเหลือจากรัฐ^{๒๓}

๒๐. **สิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ** ห้ามบุคคลใช้สิทธิหรือเสรีภาพเพื่อล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และผู้ใดทราบว่ามีกระทำความดังกล่าวย่อมมีสิทธิร้องต่ออัยการสูงสุดเพื่อร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยสั่งการให้เลิกการกระทำความดังกล่าวได้ในกรณีที่อัยการสูงสุดมีคำสั่งไม่รับดำเนินการตามที่ร้องขอ หรือไม่ดำเนินการภายใน ๑๕ วันนับแต่วันที่ได้รับคำร้องขอ ผู้ร้องขอจะยื่นคำร้องโดยตรงต่อศาลรัฐธรรมนูญก็ได้ การดำเนินการตามมาตรานี้ไม่กระทบต่อการดำเนินคดีอาญาต่อผู้กระทำการ (มาตรา ๔๙) โดยมาตรานี้มีความมุ่งหมายเพื่อเป็นเกราะคุ้มครองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และกำหนดกลไกในการดำเนินการในกรณีที่มีการฝ่าฝืน^{๒๔}

บทวิเคราะห์

สำหรับบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หมวด ๓ สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย” (มาตรา ๒๕ – มาตรา ๔๙) นั้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ และฉบับปี พ.ศ.๒๕๔๐^{๒๕} รวมทั้งรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับก่อน ๆ ด้วยแล้ว แม้หมวด ๓ สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยนั้น โดยภาพรวมจะมีเนื้อหาสาระคล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับที่กล่าวมาข้างต้นแต่เมื่อพิจารณาสาระสำคัญโดยละเอียดแล้ว พบประเด็นที่ควรพิจารณา ดังนี้

๑.การกำหนดชื่อหมวด “**สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย**” ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ฉบับปี พ.ศ.๒๕๓๔ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ฉบับปี พ.ศ.๒๕๑๗ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ฉบับปี พ.ศ.๒๕๐๒ และฉบับปี พ.ศ. ๒๔๘๙ ที่ใช้ชื่อหมวดว่า “**สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย**” ซึ่งเป็นการกำหนดตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ.๒๔๗๕ ที่ใช้ชื่อหมวดว่า “**สิทธิและเสรีภาพของชนชาวสยาม**” โดยที่ประชุมคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญสมควร

^{๒๑}เพ็ญอ้อ, หน้า ๖๗.

^{๒๒}เพ็ญอ้อ, หน้า ๖๘.

^{๒๓}เพ็ญอ้อ, หน้า ๖๙.

^{๒๔}เพ็ญอ้อ, หน้า ๗๐.

^{๒๕}กลุ่มงานประธานรัฐสภา สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, “เปรียบเทียบรัฐธรรมนูญ ปี ๒๕๔๐ – ๒๕๕๐ และรัฐธรรมนูญ ปี ๒๕๖๐”, หน้า ๗-๒๑.

กำหนดเป็นหลักการว่า หากกรณีใดที่เป็นบทบัญญัติที่ใช้กับผู้ถือสัญชาติไทยแล้ว สมควรใช้ “**ปวงชนชาวไทย**” แต่ถ้าหากกรณีใดประสงค์ให้ครอบคลุมถึงผู้ถือสัญชาติไทยและมีได้ถือสัญชาติไทยด้วยแล้ว ก็ให้ใช้คำว่า “**บุคคล**” เพื่อให้เกิดความชัดเจน^{๒๖} อย่างไรก็ตาม ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังมีทั้งการใช้คำว่า “ปวงชน” “ประชาชน” และ “พลเมือง” ในที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่กรณีที่น่าศึกษาเพิ่มเติมว่า เหตุใดจึงได้ใช้ถ้อยคำที่แตกต่างกัน

๒. การบัญญัติหมวดหมู่ของหมวดสิทธิและเสรีภาพ มีการปรับปรุงจากการบัญญัติรูปแบบรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ที่บัญญัติหมวดนี้แยกออกเป็น ส่วนถึง ๑๓ ส่วน และกำหนดสิทธิและเสรีภาพถึง ๓๔ ประการ^{๒๗} มาเป็นรูปแบบตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ และฉบับปีก่อนปี ๒๕๕๐ กล่าวคือ ไม่ได้กำหนดเป็นส่วนแต่กำหนดเป็นบทบัญญัติเรียงลำดับ นอกจากนี้ ยังมีการยุบรวมมาตราที่มีบทบัญญัติใกล้เคียงมาไว้ในมาตราเดียวกันเพื่อให้เป็นไปตามแนวคิดการบัญญัติรัฐธรรมนูญให้มีมาตราน้อยลงและสั้นกระชับ

๓. มาตรา ๒๕ ที่กำหนดหลักการใหม่ว่า สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มีได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะทำกรนั้นได้และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ ตราบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นว่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น นั้น ยังมีนักวิชาการบางฝ่าย^{๒๘} มีความเห็นว่า “กรณีนี้มีนัยพอสมควร หากเทียบกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกันที่เขียนไว้ในมาตรา ๒๘ ของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ที่ระบุว่า การใช้สิทธิของบุคคลจะเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญไม่ได้ซึ่งเมื่อปรับใหม่เป็นมาตรา ๒๕ ของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี ๒๕๖๐ ให้การใช้สิทธิและเสรีภาพต้องไม่กระทบความมั่นคงของรัฐ อาจทำให้เกิดปัญหาต่อขอบเขตการใช้สิทธิและเสรีภาพ และเห็นว่า เจตนารมณ์ของร่างใหม่ อาจก่อให้เกิดปัญหาความโกลาหลได้”

ทั้งนี้ การกำหนดหลักเกณฑ์การใช้สิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ ฉบับนี้นั้น ทางผู้ร่างประสงค์กำหนดให้ชัดเจนว่า การใช้สิทธิหรือเสรีภาพต้อง (๑) ไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ (๒) ไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและประชาชน และ (๓) ไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น (มาตรา ๒๕ วรรคหนึ่ง)

๔. การที่มาตรา ๒๖ ของรัฐธรรมนูญ กำหนดว่า กฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต้อง (๑) ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ และ (๒) จะกระทบกระเทือนต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้นั้น จะพิจารณาได้อย่างไรว่า **กฎหมายใดที่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ** และจะมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาอย่างไร ซึ่งตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ จะใช้ถ้อยคำว่า “**จำกัดสิทธิและเสรีภาพ**

^{๒๖} “สรุปผลการประชุม คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ ๗ วันพุธที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๘”, สืบค้นเมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๖๓, จาก

http://cdc.parliament.go.th/draftconstitution2/ewt_dl_link.php?nid=82&filename=index.

^{๒๗} มานิตย์ จุมปา. คำอธิบายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. ๒๕๕๐) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. ๒๕๕๙ พร้อมข้อเสนอสำหรับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. ๒๕๕๐). พิมพ์ครั้งที่ ๘.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๕๙, หน้า ๑๔๐-๑๔๒.

^{๒๘} ฐานเศรษฐกิจ, “บรรเจิด’ สับเลาะร่างเบื้องต้นมีชัย ‘ไร้หลักคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ หวังโกลาหล’”, สืบค้นเมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๖๓, จาก <http://www.thansettakij.com/content/29287>.

เท่าที่จำเป็น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพมิได้” โดยศาลรัฐธรรมนูญได้เคยมีคำวินิจฉัยเกี่ยวกับบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญมาแล้ว (คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ ๓๐/๒๕๕๘ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ ๑๑/๒๕๕๙)

๔. เกี่ยวกับเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาและการปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตน ตามมาตรา ๓๑ ของรัฐธรรมนูญ นั้น ได้มีการตัดถ้อยคำว่า “นิกายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา” ออก ซึ่งถ้อยคำนี้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๔๐ (มาตรา ๓๘) และรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ (มาตรา ๓๗) หรือแม้กระทั่งในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๖๕ (มาตรา ๑๓) ก็ยังมีการบัญญัติไว้เช่นเดียวกันซึ่งถือเป็นเสรีภาพในความเชื่อแบบสิทธิสมบูรณ์หรือเด็ดขาด (Absolute) ซึ่งเป็นเสรีภาพที่อยู่ในใจ บุคคลอื่นจะบังคับให้เชื่อหรือไม่เชื่อไม่ได้ และบุคคลมีเสรีภาพที่จะนับถือ (เชื่อ) หรือไม่นับถือ (เชื่อ) กรณีจึงมีข้อพิจารณาว่า การนับถือนิกายของศาสนาก็ดี การนับถือนิยามในทางศาสนาก็ดี ไม่มีเสรีภาพบริบูรณ์อีกต่อไป หรือไม่ ประการใด

๕. เกี่ยวกับเสรีภาพทางวิชาการตามมาตรา ๓๔ ของรัฐธรรมนูญที่กำหนดว่า เสรีภาพทางวิชาการย่อมได้รับความคุ้มครองแต่การใช้เสรีภาพนั้นต้องไม่ขัดต่อหน้าที่ของปวงชนชาวไทยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และต้องเคารพและไม่ปิดกั้นความเห็นต่างของบุคคลอื่น นั้น กรณีมีข้อสังเกตว่า จะมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาอย่างไรว่า การใช้เสรีภาพทางวิชาการขัดต่อหน้าที่ของปวงชนชาวไทยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และการใช้เสรีภาพทางวิชาการอย่างไรเป็นลักษณะที่ไม่เคารพและไม่ปิดกั้นความเห็นต่างของบุคคลอื่น

๖. เกี่ยวกับเสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหกรณ์ สหภาพ องค์กร ชุมชน หรือหมู่คณะอื่นตามมาตรา ๔๒ ของรัฐธรรมนูญกำหนดห้ามจำกัดเสรีภาพดังกล่าว เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อการป้องกันหรือขจัดการกีดกันหรือการผูกขาดซึ่งไม่ปรากฏคำว่า “ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐยอมมีเสรีภาพในการรวมกลุ่มเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป” ดังเช่นรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ (มาตรา ๖๔) ซึ่งตามความเข้าใจของผู้เขียนนั้น เข้าใจว่ารัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นรัฐธรรมนูญที่มาขยายความให้บทบัญญัติในส่วนนี้ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นกว่า รัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๔๐ (มาตรา ๔๕) ดังนั้น การที่รัฐธรรมนูญ ฉบับนี้ไม่ได้กำหนดถ้อยคำดังกล่าวไว้ กรณีอาจจะเกิดปัญหาความไม่ชัดเจนและก่อให้เกิดการตีความในภายหลัง หรือไม่

๗. สำหรับบทบัญญัติที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงสาระสำคัญไปจากรัฐธรรมนูญ ฉบับก่อน ๆ มากนักได้แก่บทบัญญัติเกี่ยวกับ

- ❖ สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย (มาตรา ๒๘)
- ❖ สิทธิในกระบวนการยุติธรรม (มาตรา ๒๙)
- ❖ ห้ามเกณฑ์แรงงาน (มาตรา ๓๐)
- ❖ สิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัว เกียรติยศ ชื่อเสียง และครอบครัว (มาตรา ๓๒)
- ❖ เสรีภาพในเคหสถาน (มาตรา ๓๓)
- ❖ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น (มาตรา ๓๔)
- ❖ เสรีภาพในการเสนอข่าวสารหรือการแสดงความคิดเห็นตามจริยธรรมแห่งวิชาชีพสื่อมวลชน (มาตรา ๓๕)

- ❖ เสรีภาพในการติดต่อสื่อสารถึงกันไม่ว่าในทางใด ๆ (มาตรา ๓๖)
- ❖ สิทธิในทรัพย์สินและการสืบมรดก (มาตรา ๓๗)
- ❖ เสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่ (มาตรา ๓๘) (มาตรา ๓๙)
- ❖ เสรีภาพในการประกอบอาชีพ (มาตรา ๔๐)
- ❖ สิทธิของบุคคลและชุมชน (มาตรา ๔๓)
- ❖ เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ (มาตรา ๔๔)
- ❖ เสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมือง (มาตรา ๔๕)
- ❖ เสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมือง (มาตรา ๔๕)
- ❖ สิทธิของผู้บริโภค (มาตรา ๔๖)
- ❖ สิทธิได้รับบริการสาธารณสุขของรัฐ (มาตรา ๔๗)
- ❖ สิทธิของบุคคลผู้ยากไร้ย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ ตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา ๔๘ (ตอนท้าย)) แต่มีบทบัญญัติเพิ่มเติมเกี่ยวกับ สิทธิของมารดาในช่วงระหว่างก่อนและหลังการคลอดบุตร ซึ่งถือเป็นหลักการ ใหม่ (มาตรา ๔๘ (ตอนต้น))
- ❖ สิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ (มาตรา ๔๙)

กล่าวโดยสรุป สำหรับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หมวด ๓ สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยนั้น โดยภาพรวมมีเนื้อหาทำนองเดียวกันกับรัฐธรรมนูญฉบับที่ผ่าน ๆ มา ซึ่งก็มีข้อสังเกตดังที่ผู้เขียนได้ให้ไว้ และเป็นเพียงการวิเคราะห์ในเบื้องต้นและเป็นความเห็นทางวิชาการส่วนตัวของผู้เขียนเท่านั้น ซึ่งสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภาไม่จำเป็นต้องเห็นพ้องด้วย.

เอกสารอ้างอิง

กลุ่มงานประธานรัฐสภา สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. “เปรียบเทียบรัฐธรรมนูญ ปี ๒๕๔๐ – ๒๕๕๐ และรัฐธรรมนูญ ปี ๒๕๖๐”.

มนตรี รูปสุวรรณ. กฎหมายรัฐธรรมนูญ CONSTITUTIONAL LAW. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.

มานิตย์ จุมปา. คำอธิบายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. ๒๕๔๐) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. ๒๕๔๙ พร้อมข้อเสนอสำหรับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ.๒๕๕๐). พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๙.

คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ. “คำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เล่ม ๑”, สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๐, จาก

http://cdc.parliament.go.th/draftconstitution2/ewt_dl_link.php?nid=440&filename=index.

“สรุปผลการประชุมครั้งที่ ๗ วันพุธที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๘”, สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๖๐, จาก http://cdc.parliament.go.th/draftconstitution2/ewt_dl_link.php?nid=82&filename=index.

ฐานเศรษฐกิจ, “‘บรรเจิด’ สับและร่างเบื้องต้นมีชัย ‘ไร้หลักคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ หวังไกลาผล’”, สืบค้นเมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๖๓, จาก <http://www.thansettakij.com/content/29287>.